

International
JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
JOSHASjournal (ISSN:2630-6417)

Architecture, Culture, Economics and Administration, Educational Sciences, Engineering, Fine Arts, History, Language, Literature, Pedagogy, Psychology, Religion, Sociology, Tourism and Tourism Management & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:16

2019

pp.454-469

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

SİVİL TOPLUM VE TÜRKİYE'DE EĞİTİM ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: DERNEKLER, VAKIFLAR VE SENDİKALAR

CIVIL SOCIETY AND OPERATING NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE EDUCATION FIELD IN TURKEY: ASSOCIATIONS, FOUNDATIONS AND UNIONS

Doç. Dr. Şakir BERBER

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği, sberber@gazi.edu.tr, Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0002-7699-2080

Kadir SAIN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği, sainkadir33@gmail.com, Doktora Öğrencisi, Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0002-6923-5268

Article Arrival Date : 17.05.2019

Article Published Date : 25.07.2019

Article Type : Research Article

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.134>

Reference : Berber, Ş. & Sain, K. (2019). "Sivil Toplum ve Türkiye'de Eğitim Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları: Dernekler, Vakıflar ve Sendikalar", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(16): 454-469

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'de eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından dernekler, vakıflar ve sendikalar incelenip analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda genel anlamda Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının özel anlamda ise eğitim sivil toplum kuruluşlarının "Batılı anlamda" çağdaş niteliklere sahip olmadıkları görülmüştür. Gelişmiş ülkelere bakıldığında gerek eğitim gerekse diğer hizmet alanlarda üç farklı sektörün el ele hareket ettiği görülmektedir. Bunlar; kamu sektörü, özel sektör ve üçüncü sektör yani sivil toplum kuruluşlarıdır. Ancak Türkiye'de eğitim alanındaki çalışmaların büyük bir çoğunluğunun devlet eliyle gerçekleştirildiği ve sivil toplum kuruluşlarının devlete nazaran çok az bir etkiye sahip oldukları bilinmektedir. Oysa gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının eğitime, gerek politika belirleme ve araştırma yapmakla gerekse maddi imkânlar sağlamakla büyük güce sahip oldukları bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Eğitim, Dernekler, Vakıflar, Sendikalar.

ABSTRACT

In this study, associations, foundations, and unions from non-governmental organizations, active in the field of education in Turkey, have been observed and analyzed. In the results of the study, it is seen that in general terms non-governmental organizations, and in specific terms educational non-governmental organizations don't have contemporary qualifications in "Western sense" in Turkey. Considering to developed countries, it is seen that 3 different sectors go hand in hand both in education and in other service areas. These are public sector, private sector, and third sector, i.e. non-governmental organizations. But it is known that the majority of the work in the field of education is carried out by the state, and non-governmental organizations have little effect compared to the state. Whereas it is known that non-governmental organizations have a great power both determining policy, and researching and providing financial opportunities to education in developed countries.

Key words: Non-governmental Organizations, Education, Associations, Foundations, Unions.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada; sivil toplum kavramı, sivil toplumun lokomotifi konumunda olan sivil toplum kuruluşları ve Türkiye’de eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından dernekler, vakıflar ve sendikalar üzerinde durulmuştur. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde; öncelikle sivil toplum kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümler gün ışığına çıkarılmıştır. Antik Yunan düşünürlerinden Aristoteles’den başlanarak, toplum sözleşmesi fikrini savunan T. Hobbes, J. Locke ve J.J. Rousseau’ya ve ardından da sivil toplum kavramının modern anlam ve içeriğine kavuşması noktasında önemli katkıları olan G.W.F. Hegel, Karl Marx, Antonio Gramsci ve Alexis de Tocqueville ele alınmıştır.

Sonraki aşamada modern anlamda sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının temel tanımlamaları, ayırt edici nitelikleri, işlevleri ve çeşitleri üzerinde durulmuştur. Bu iki bölüm; sivil toplum kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümü gözler önüne sermek ve modern anlamda sivil toplum kavramına atfedilen niteliklerin neler olduğunu anlamak açısından önemlidir ki bu da çalışmanın üçüncü bölümünü daha anlamlı kılmaktadır.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşları ve eğitim başlığı ile şekillenen üçüncü bölümde öncelikle sivil toplum kavramının Türkiye’de geçirmiş olduğu tarihsel sürecin gelişimi hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından Türkiye’de eğitim alanında faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarından dernekler, vakıflar ve sendikalar üzerinde durulmuştur. İlgili veriler ışığında bu sivil toplum kuruluşlarının Türk eğitim sistemi içerisindeki yerleri ve önemleri analiz edilmiştir.

2.TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Sivil toplum kavramının etimolojisine bakıldığında, “sivil” sözcüğünün Latince’de “civis” kökünden geldiği ve “yurttaş” veya “kenttaş” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bir bütün halde “sivil toplum” kavramı ise Fransızca’daki “societe civile”den gelmektedir. Sivil toplum kavramının etimolojik analizinden hareketle; sivil kelimesinin yurttaş, vatandaş veya vatandaşlık anlamlarına geldiği, sivil toplumun ise yurttaşlar toplumu anlamına geldiği görülmektedir (Ercan, 2002: 75).

2.1.Antik Yunan Düşüncesinde Sivil Toplum Kavramı: Aristoteles

Sivil toplum kavramının düşünce tarihindeki yeri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, görülmektedir ki, hareket noktası Aristoteles kabul edilmiştir. Aristoteles’in kullanmış olduğu “politika koinonia” sivil toplum için ilk referans kavram olarak değerlendirilmiştir. Politika koinonia kavramı, önceden belirlenmiş kurallar(yasalar) sistemi içerisinde özgür ve eşit yurttaşların meydana getirdiği “siyasal toplum” ifade etmektedir (Keane, 1993: 47-48). Dolayısıyla o dönemlerde sivil toplum üyesi olmak, devletin kanunlarına uygun davranmak ve yurttaşlık görevlerini yerine getirmek olarak düşünülmüştür (Keane, 1993: 31) denilebilir.

2.2.Toplum Sözleşmesi Fikrini Kabul Eden Düşünürlerde Sivil Toplum Kavramı: T. Hobbes, J. J. Rousseau ve J. Locke.

Toplum sözleşmesi fikrini benimseyenlere göre bireyler doğa durumunun ilkel, güvensiz ve korunmasız ortamından kendilerinde doğuştan var olan doğal haklarını bir sözleşme (toplum sözleşmesi) ile bir güce (erke) devrederek kurtulacaklardır. Bu gücün adı “devlettir” (Hobbes, 1992: 129). Hobbes’a göre toplum halinde yaşayan insanların düzen ve güvenlik içinde yaşabilmeleri için güçlü devlet mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Diğer taraftan sonradan meydana gelmiş ve kurumlaşmış yapısıyla sivil toplum, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları sosyal sözleşmenin ürünüdür. Böylece doğa durumundan toplumsal sözleşme ile ayrılıp toplumsal duruma geçişle beraber “medeni toplum” veya mutlak güç sahibi “devletin” meydana gelmesi aslında “sivil toplum” meydana getirmiştir. Görüldüğü üzere Antik Yunan düşünürü Aristoteles’te görülen siyasal toplum(devlet) ve sivil toplum özdeşliği, Hobbes’ta da görülmektedir.

Diğer taraftan J. J. Rousseau da-her ne kadar farklı kavramlar kullanmışsa da-toplum durumuna geçilmesiyle yani devletin oluşmasıyla “sivil topluma” geçildiğini ifade etmiş ve böylece siyasal toplum(devlet)-sivil toplum özdeşliğini savunmuşlardır.

J. Locke’un sivil toplumun modern toplumdaki tanımına çok uygun bir argüman geliştirdiği söylenilebilir. Zira Locke, kamusal alana politik bir boyut kazandırırken aynı zamanda kamusal alanda bireyler ve gruplara, dolayısıyla örgütlü topluma da yer bırakmış ve devleti mutlak bir hegemonya aygıtı olmaktan çıkarmıştır (Çaha, 1996:11). Dolayısıyla Locke’un sivil toplumuna yapmış olduğu özgün katkılar ile devletin yapı, işleyiş ve etki alanlarına getirmiş olduğu sınırlandırıcı anlayış, Locke’a kadar süregelen sivil toplum-devlet (siyasal toplum) özdeşliği anlayışının kırılmaya başladığının göstergesi olmuştur (Eraslan, 2011:27) denilebilir.

2.3. George Wilhelm Friedrich Hegel, Karl Marx, Antonio Gramsci ve Alexis de Tocqueville’de Sivil Toplum

Hegel, sivil toplumu özgürlüğün doğal bir koşulu olarak değil de, ataerkil aile düzeninin basit dünyası ile evrensel devlet arasından “konumlanmış”, tarihsel olarak üretilmiş ahlaki yaşam alanı biçiminde ele almıştır. Devleti ön plana çıkar Hegel, sivil toplumun korunması görevini de doğal olarak devlete bırakmıştır. Hegel’e göre, sivil toplumlar, kendi iç çatışmalarını ve kendi özgürlüklerini çözme yetisinden yoksun oldukları için devlet denetimine ihtiyaçları vardır. Aksi halde sivil olarak kalamazlar. Dolayısıyla denilebilir ki Hegel için sivil toplum, içinde yaşayacak kişilerin yaşamasını sağlayacak bütün faaliyetleri içeren, yapıları ve organize, bir iktisadi sistemi, bir hukuk sistemi ve bunların düzenli bir şekilde çalışmalarını sağlayacak otoriteye sahip bir cemaattir (Mardin, 1997: 21).

Marx, sivil toplumun 18. y.y.’da burjuvazi ile birlikte geliştiğini ileri sürmüştür. O sivil toplumu devlete bağımlı olarak düşünmemiş aksine devleti sivil topluma bağımlı olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla da devletin sivil topluma bağlı olduğunu ve sivil toplum tarafından belirlendiğini düşünmüştür. Bu doğrultuda, sivil toplum devlet üzerindeki burjuva sınıf denetimini üreten bir alan olarak ele alınmıştır (Çaha, 1996:199) denilebilir.

Diğer taraftan Gramsci, kendisinden önceki sivil toplum-devlet özdeşliğini benimseyen anlayışlara karşı çıkmış ve yeni bir görüş geliştirmiştir. Bu yeni görüşe göre devlet, siyasal toplum ve sivil toplumun bir araya gelmesiyle meydana gelmiştir. Bu görüş kısaca; devlet=sivil toplum+siyasal toplum şeklinde formüle edilebilir (Akpınar, 1997:48). Kısaca sivil toplumun yalnızca ekonomik ilişkiler ağı olarak ele alınamayacağını savunan Gramsci, sivil toplumun, devletin kültürel ve ideolojik hegemonya alanında olduğunu ileri sürmüştür (Arslan, 2001:56).

sivil toplumun modern anlamda muhtevasına kavuşması noktasında büyük katkıları olan Fransız düşünür Tocqueville, merkezi iktidarın siyasi gücünü kötüye kullanma ihtimaline dikkat çekmiş ve buna karşı güvence arayışı içinde olmuştur. Bu arayışın nihayetinde Tocqueville, iktidar gücünün kötüye kullanılması ihtimaline karşı sivil toplumu bir kalkan olarak görmüştür. Tocquavelli’ye göre devletler, güçlü sivil toplum kuruluşları tarafından denetlenmedirler (Tamer, 2010: 101). Kısaca Tocquavelli, sivil toplum örgütlerinin tampon işlevi gördüklerini belirterek, bireyi devlete karşı koruduklarını ve özgürlüğün ve özerkliğin garantisi olduklarını (Tocqueville, 1994: 25) belirterek günümüzdeki modern toplumlarda hakim demokratik sivil toplum anlayışının temelini atmıştır denilebilir.

3. MODERN ANLAM VE İÇERİĞİYLE SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Yukarıda sivil toplum kavramının tarihsel süreç içerisindeki gelişimi incelendiğinde, görüldü ki kavrama atfedilen anlamlar birbirinden oldukça farklı olmuştur. Bu noktada dikkat çeken bir husus vardır. Bu husus, her düşünürün sivil toplum kavramını kendi idealindeki toplumsal modeli yakalamak üzere tanımlamış olmasıdır (Çaha, 2005:15). Sivil toplum kavramına atfedilen anlamsal içerik, düşünürlerin kendi ideallerinin yansımaları ile zenginleşmiştir. Ancak bu düşünürlerin idealleri de yaşadıkları dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sivil toplum kavramı

bulunduğu dönemim sosyal, ekonomik, felsefi ve kültürel özelliklerinden etkilenecek değişime ve gelişime uğramış ve günümüze ulaşmıştır. Bu haliyle kavramının canlı ve dinamik yapısı göz ardı edilmemelidir (Eraslan, 2011: 45).

3.1. Sivil Toplum Kavramının Çağdaş Tanımlamaları, Temel Nitelikleri

Öncelikle modern anlamda bir sivil toplumdaki bahsedilmek için; hükümet dışı olma, örgütsel bir yapının oluşumu, gönüllülük, toplumsal düzeyde otonomileşmenin sağlanması, baskı mekanizması oluşturma olanağının olması gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir (Çaha, 2000: 60-63). Bu bağlamda modern sivil toplum kavramı “genel olarak devlet yönetimi veya baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olamadığı alanlarda, bireylerin ve grupların devletten izin almadan, kovuşturmayla uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo-kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturabildiği bir toplumu ifade eder”(Berber, 2000: 120-121).

Yukarıda verilen tanımlar ve özelliklere dayanarak sivil toplumun modern yapısı hakkında bazı vurgulamaların yapıldığı görülmektedir. Bu vurgulamalardan ilki, sivil toplumda “gönüllülüğün” esas olmasıdır. Yani herhangi bir zorlama olmaksızın ortak yaşam alanlarındaki bireylerin sorunlara çözüm bulabilmek için doğal olarak örgütlenmelerdir. Modern anlayışta sivil toplum zorlama olmaksızın katılımı ifade etmektedir. Katılım süreci, sosyal sorumluluk anlayışını ifade etmektedir. Toplumsal sorumluluğun bir gereği olarak bireyler hiçbir maddi çıkar beklentisi içerisinde olmazlar. Modern sivil toplum için yapılan ikinci vurgu ise “devletten özerk” olma durumudur. Bu özerklik, devlet karşıtlığı veya düşmanlığı değildir (Eraslan, 2011: 48). Ayrıca belirtmek gerekir ki, modern anlamda sivil toplumun meydana gelebilmesi için hem devletin hem de toplumun taşıması gereken bir takım özellikler vardır. Öncelikle devletin iki temel özelliği ile ön planda olması gerekir. Bunlardan ilki devletin “hukuk devleti” olma durumunu taşıması ve koruması, ikincisi devletin “faaliyet açısından sınırlı olmasıdır”. Devlet; siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik faaliyetleri içerisinde ne kadar çok olursa sivil toplumun olma alanı o kadar daralır. Bu durumda sivil toplumun hayat bulabilmesi için devlet asli görev alanları içerisinde olmalı, diğer sosyal alanlar ise toplumsal kesimlere bırakılmalıdır (Çaha, 2000: 60). Ayrıca belirtmelidir ki bu sürecin etkili bir şekilde meydana gelebilmesi için; örgütlenme kültürü, hak arama, haklar için bir araya gelme, inisiyatif geliştirme, kolektif hareket etmek, şeffaflık, demokrasi gibi durumların bir arada bulunması gerekir (Eraslan, 2011: 49).

Sivil toplumun amacına ulaşmak için meydana getirdiği yapılanmalara veya örgütlenmelere ise “Sivil Toplum Kuruluşu (STK)” denir. Toplumsal değişim; ekonomik, siyasal, mesleki, dini ve eğitim alanlarında bir takım grupların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gelişmiş toplumlarda birey tek başına etkin olamadığı için, STK’lar oluşturulmakta ve böylece üyelerinin menfaatleri savunulmakta, iktidarlar denetlenmekte, kamuoyu oluşturulmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının en temel özelliği, çağdaş, demokratik devlet anlayışı çerçevesinde bireyin, devleti etiketlemek ve denetlemek de dahil olmak üzere kendi hak ve çıkarları doğrultusundaki amaçlarını gerçekleştirmek üzere kurulmuş olmalarıdır. STK’lar, belirli zaman ve mekanda bilgiye dayanarak belirlenen bir ihtiyacı ya da ihtiyaçları karşılamayı amaç edinen kar amacı gütmeyen hizmet veren böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlardır. Bu bağlamda genel olarak; sendikalar, vakıflar, dernekler, kooperatifler, yurttaş girişimleri, meslek odaları, barolar, platformlar vb. kurum ve kuruluşlar STK olarak ele alınıp değerlendirilir.

STK’ların amacı gençlik, eğitim, kadın, din, basın, çevre gibi örgütlenmeler ile hem kendi özerk alanlarında faaliyet göstermek hem de siyasal yapıyı kendi amaçları doğrultusunda etkilemek ve yönlendirmektir. Sivil toplumun varlığı için gerekli ön şartların gelişmesi, devletin yapılanması ve ürettiği politikalar ile yakın bir ilişki söz konusudur. Sivil toplum, ancak demokratik bir yapıya sahip olan devletlerle ve siyasal yapılarla birlikte varlık gösterebilir. Aksi halde demokrasinin egemen olmadığı toplumlarda ya da coğrafyalarda sivil toplumun ve STK’ların gelişmesi mümkün değildir.

Diğer taraftan devletin toplumsal gruplar karşısında tarafsız olarak ürettiği siyasal değerler ile toplumun siyasal kültürünün de sivil toplumun gelişmesi üzerine önemli bir rolü vardır.

Ekonomik girişimle birlikte sosyal ve siyasi girişimlerin de çeşitlenmesi, gelişmesi ve her şeyi devletten bekleme geleneği yerine kendi kendine çözümler bulma ve alternatifler geliştirme sürecine bırakmıştır. Böyle bir ortamda doğal olarak sendikalar, dernekler, vakıflar şeklinde bir örgütlenme hali ve girişim patlaması yaşanmıştır. İlgili literatürde “üçüncü sektör” olarak da anılan bu örgütler belli ekonomik ve siyasi gruplaşmaların odağı haline gelmiştir. Özellikle siyasi ve hukuki sistemde yaşanan tikanıklık ve alternatif çözüm arayışları sivil toplum kuruluşlarının beklentilerini sürekli olarak arttırmıştır. Üçüncü sektör siyasi iradeyi uyaran, kendine çeki düzen vermeye çağıran ve alternatifler üreten bir fonksiyon üstlenmeye başlamıştır (Berber, 2000: 124).

Diğer taraftan genel olarak uluslararası literatürde “NGO” (Non Governmental Organization-Hükümet Dışı Örgütler), “üçüncü sektör”, “gönüllü kuruluşlar”, “kar amacı gütmeyen kuruluşlar”, “ulus ötesi sosyal hareket kuruluşları”, “toplum temelli kuruluşlar”, “gayri resmi kuruluşlar” (Başlar, 2005: 11) vb. birçok farklı şekilde zikredilen STK’ların da sahip olması gereken bazı temel özellikler ve sorumluluklar şu şekilde sıralanabilir (Güder, 2004: 11);

1. Toplumsal yararı gözetmek,
2. Gönüllü olmak,
3. Var oluş nedeni ve görev tanımını net olarak yapmak
4. Hedef, program, etkinlikler ve kaynak kullanımı konularında topluma karşı saydam olmak,
5. Kaynakları, beyan edilmiş bu görev tanımına uygun ve verimli olarak kullanmak,
6. Bütün program ve görevleri, bu görev tanımına uygun olarak tasarlamak,
7. STK’nın çalışmalarına ilgi duyan bireylere ve gelen taleplere yanıt vermek,
8. Kar amacı ve çıkar gütmemek; çalışmaların sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla kazanç sağlanabilir ancak elde edilen kazanç yine var oluş amacı doğrultusunda kullanılır,
9. Devlettten bağımsız olmak.

3.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Temel İşlevleri

Bireylerin çeşitli ilgi, ihtiyaç ve çıkarlarını korumak amacıyla bir araya gelip oluşturdukları STK’lar, her şeyden önce üyelerinin istek ve taleplerini, sorun ve gereksinimlerini topluma iletmekle yükümlü oldukları, göz ardı edilmemesi gereken ilk önemli husustur. Bu bağlamda STK’lar, esas olarak ilgili oldukları konularda toplum içerisinde “kamuyu oluşturma” işlevlerine sahip oldukları söylenebilir. STK’lar toplum içerisinde mevcut sorunların çözümü için gerekli çalışmalarda bulunmakla beraber, siyasi otoritenin toplumsal fayda sağlamayan karar ve uygulamalarına da muhalif tavır içerisindeyler. Ayrıca STK’lar, gerekli durumlarda pazar ekonomisinin sosyal fayda sağlamadığı düşünülen eylemlerine de karşı çıkabilmektedirler. Bu açıdan düşünüldüğünde, STK’ların “toplumla ile devlet arasında tampon işlevi” gördüklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

STK’ların temel işlevlerinden biri de, toplum içerisinde bireylerin temel hak ve özgürlüklerini devletin tek taraflı baskısına karşı korumak ve demokrasinin toplum içerisinde yerleşmesini sağlamaktır. Ayrıca STK’lara üye olan bireyler; “karar alma süreçlerine katılma”, “yönetici mekanizmalarının seçiminde etkili olma”, “düşüncelerini ifade etme”, “ortak yönetme” gibi demokratik tutum ve davranışlarını diğer alanlara da yayarak demokratik ortamın oluşmasında dolaylı bir rol üstlenirler. Bu yönüyle STK’lar, her bir üyesine demokrasi kültürünü aşıl原因 ve dolayısıyla da toplumda demokrasinin büyümesine katkı sağlayan birer “demokrasi okuluna” dönüşürler(Özer, 2008: 93).

Kısaca STK’ların işlevlerini aşağıdaki gibi maddeleştirmek mümkündür (Noyan, 2007: 22 & Selamoğlu, 2008: 24);

1. Toplumsal sorunlar için çözümler üretmek ve bunları uygulamaya koymak,
2. Demokratik bir yönetim anlayışının oluşmasında etkili olmak,

3. Bireylere menfaatlerini savunmaları için geniş bir siyasal platform sunmak,
4. Kamuoyu oluşturma yoluyla, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmak,
5. Çevre sorunları, kirlilik, küresel ısınma gibi tüm dünyayı etkileyen konularda örgütlenerek, sorunlara çözüm aramak,
6. Bireyler arasında iş bölümünün oluşmasını sağlayarak, üyelerin tek başlarına elde edemeyecekleri bilgileri grup aracılığı ile elde etmesini sağlamak,
7. Dergi, radyo, kitap, televizyon gibi araçlarla vatandaşları uyarmak ve bilinçlendirmek,
8. Yerel yönetimlere karşı yerel halkın sözcülüğünü yapmak,
9. Doğal afet ve benzeri olağanüstü durumlarda halka en kısa zamanda ulaşarak gerekli yardımı sağlamak.

3.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Çeşitleri

Sivil Toplum Endeks Projesi, STK çeşitlerini ülkemiz şartlarına göre şu şekilde sıralamıştır; inanç temelli kuruluşlar, işçi sendikaları, savunuculuk yapan STK'lar(halk hareketi, sosyal adalet, barış, insan hakları, tüketici grupları gibi), hizmet veren STK'lar(okur-yazarlık, sağlık, sosyal hizmetler ve toplumun gelişmesine destek veren kuruluşlar gibi), eğitim, geliştirme, araştırma gibi alanlarda aktif olan STK'lar(think tank'ler, düşünce üretme merkezleri, araştırma merkezleri, kar amacı gütmeyen okullar, kamu eğitimi veren kuruluşlar gibi), kar amacı gütmeyen medya, kadın kuruluşları, öğrenci ve gençlik dernek veya birlikleri, sosyo-ekonomik olarak toplum dışında kalan veya bırakılan grupların oluşturduğu dernek veya birlikler(yoksullar, evsizler, toprağı olmayanlar, göçmenler, mülteciler gibi), meslek ve iş örgütleri(ticaret odası, meslek birlikleri gibi), topluluk düzeyinde gruplar veya birlikler(başkasına muhtaç olmadan kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan gruplar, ebeveyn birlikleri gibi), ekonomik çıkara dayalı STK'lar(kooperatifler, kredi birlikleri, karşılıklı tasarruf birlikleri gibi), etnik/geleneksel/yerel birlikler veya kuruluşlar, çevre ile ilgilenen STK'lar, kültür ve sanat ile ilgilenen STK'lar, sosyal konular ve eğlence ile ilgilenen STK'lar/spor kulüpleri, hibe dağıtan vakıflar/fon geliştirme organları, STK ağları/federasyonları/destek merkezleri ve son olarak toplumsal hareketler (STEP, 2005: 7-8).

Sivil toplum kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümlerden hareketle günümüz modern toplumdaki yeri ve önemine de değinilmiş olundu. Sivil toplum ve sivil toplumun lokomotifleri olarak STK'ların temel nitelikleri, işlevleri ve çeşitlerinden bahsedilerek, demokratik toplumların vazgeçilmez unsurları oldukları gözler önüne serilmiş olundu. Böylece sivil toplum kavramının ve sivil toplumun taşıyıcı unsurları olarak STK'ların modern anlam ve içeriğine genel olarak değinildikten sonra "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim" bahsine geçilebilir.

4. EĞİTİM ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: DERNEKLER, VAKIFLAR VE SENDİKALAR

Buraya kadar; genel anlamda sivil toplum kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişim, modern toplumlarda sivil toplum kavramına atfedilen özellikler, sivil toplumun çağdaş tanımlamaları, temel nitelikleri ve çeşitleri temel alınarak teorik olarak gösterilmeye çalışıldı. Bu bölümde ise çalışmasının asıl kısmını oluşturması bakımından Türkiye'de eğitim alanında çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının temel fonksiyonları üzerinde durulacaktır.

4.1. Türkiye'de Eğitim Alanında Faaliyet Yürüten Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kavramının genişleyerek toplumun bütününde tartışılmaya başlanması ile çeşitli alanlarda sivil toplum kuruluşları yapılanmaya başlanmıştır. Bu kuruluşlar ağırlıklı olarak çevre, sağlık, kadın hareketi, insan hakları, eğitim gibi faaliyet alanlarında etkili bir biçimde yapılanmıştır. Bu faaliyet alanlarından eğitim, diğer alanlardan ayrılmaktadır. Çünkü eğitim geleneksel olarak devlet dışı yapıların etkinlik gösterebildikleri bir alan olma özelliği göstermektedir (Eraslan, 2011: 203). Eğitim alanının geniş olması milyonlarca öğrenci, yüz binlerce okul, personelin varlığı ile diğer etmenler bu alanın ihtiyaçlarının sadece devlet olanakları ile giderilemeyeceği

gerçeğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte devletin çok yüksek maliyetler getiren eğitim alanında sivil paydaşlar araması da eğitim alanında sivil çalışmaları gerekli kılmıştır. Türkiye’de bulunan sivil toplum kuruluşlarının çoğu eğitim alanına ilgi göstermektedir. Farklı amaçlar için oluşturulan sivil toplum kuruluşları eğitim ile ilgili faaliyet düzenleyebilmekte bu amaçla çeşitli kampanya ve projeler üretebilmektedir. Kısaca sivil toplum kuruluşları kendiler için eğitimi doğal bir çalışma alanı olarak görmüşlerdir. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının eğitim alanında yürüttükleri çalışmaları belirtmek faydalı olacaktır (Eraslan, 2011: 204);

1. Okuma- yazma kursları düzenlemek,
2. Kadın ve kız çocuklarının eğitimini teşvik etmek,
3. Öğrencilere burs ve ayni yardımlar yapmak,
4. Okullara çeşitli malzeme ve teçhizat yardımı yapmak,
5. Öğrencilere kırtasiye malzemesi sağlamak,
6. Fakir ve kimsesiz çocukların öğrenim masrafları ile yurt giderlerine yardımcı olmak,
7. Okul, sınıf, yurt, pansiyon gibi binaların yapım kampanyaları çalışmaları yapmak,
8. Üyelerinin çocuklarına eğitim desteği sağlamak,
9. Üyelerine bireysel ya da mesleki eğitim desteği sağlamak.

Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının eğitim alanında yürüttükleri çalışmalar ve bu gönüllü kuruluşların eğitimi çalışma alanı olana seçmelerinin temel nedenleri üzerinde kısaca duruldu. Şimdi de Türkiye’de eğitim alanında çalışmalarda bulunan sivil toplum kuruluşu türlerinden dernek, vakıf ve sendikaların incelenmesine geçilebilir.

4.1.1. Dernekler

Türkiye’de eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının büyük bir çoğunluğu dernek biçimindedir. “Dernek; kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere en az yedi gerçek veya tüzel kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır.” (Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2019).

Son yıllarda eğitim alanında faaliyet gösteren derneklerin sayısında artış gözlemlenmiştir. Bu durumun oluşumunda sivil toplumun yaygın bir söylem aracı olması, eğitim alanının derneklere getirdiği pozitif katkı ve prestij ile yasal mevzuatın desteklenmesi gibi nedenler etkili olmaktadır.

Türkiye’deki derneklerin faaliyet alanlarını ve bunlar içerisinde eğitim alanının yeri ve önemini görmek adına aşağıdaki tabloyu incelemekte fayda vardır.

Tablo2: Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı (2018)

Faaliyet Alanı(Ana Nevi)	Dernek Sayısı	Yüzde(%)
Mesleki ve Danışma Dernekleri	36322	31.17
Spor ve Spor İle İlgili Dernekler	25016	21.54
Dini Hizmetlerin Gerçekleştirilmesine Yönelik Faaliyet Gösteren Dernekler	18251	15.63
Eğitim Araştırma Dernekleri	6123	5.25
Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	5819	4.99
İnsani Yardım Dernekleri	5480	4.69
Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	2602	2.23
Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri	2555	2.18
Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri	2541	2.18
Çevre, Doğal Hayat, Hayvanları Koruma Dernekleri	2371	2.05
İmar, Şehircilik ve Kalkındırma Dernekleri	1650	1.41
Hak ve Savunuculuk Dernekleri	1479	1.27
Engelli Dernekleri	1396	1.19
Düşünce Temelli Dernekler	1093	0.93
Kamu Kurumları ve Personelini Destekleyen Dernekler	1087	0.93
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	735	0.63
Dış Türkler İle Dayanışma Dernekleri	643	0.55

Uluslar Arası Teşekküller ve İşbirliği Dernekleri	625	0.53
Şehit Yakını ve Gazi Dernekleri	436	0.38
Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler	327	0.28
Çocuk Dernekleri	11	0.01
TOPLAM	116562	%100

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı, Dernekler Bilgi Sistemi (DEBRİS) İnternet Sitesi, 2019.

Görülmektedir ki “eğitim araştırma dernekleri” Türkiye’deki mevcut 116562 derneğin içerisinde sayıca 6123 gibi küçük bir yer işgal etmektedir. Eğitim araştırma derneklerinin faaliyet alanlarına göre dernekler içerisinde niceliksel olarak 4. sırada yer alması ve sayılarının zamanla artıyor olması, bu derneklerin niteliksel olarak istenilen seviye olduğu anlamına gelmemektedir.

Tablo3: Derneklerin Yıllara Göre Üye Sayıları

Yıl	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Üye Sayısı	7.557.729	8.297.029	8.668.958	8.953.845	9.397.114	10.345.724	10.767.624	11.016.670

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı, Dernekler Bilgi Sistemi (DEBRİS) İnternet Sitesi, 2019.

Yukarıdaki tabloda Türkiye’de derneklere üye olan kişilerin sayısının 2010 yılından 2017 yılına kadar sürekli bir artış olduğunu göstermektedir. Bu durum genel anlamda sivil toplum kuruluşlarına özel anlamda ise derneklere olan ilginin her geçen yıl arttığını göstermektedir. Ancak bu matematiksel artış Türkiye’nin sivil toplumsallaşma yolunda önemli adımlar kat etmiş olduğunu anlamına gelmemektedir. Çünkü aşağıdaki tabloda görülmektedir ki, 2017 verilerine göre, 80. 810. 525 nüfusa sahip Türkiye’de nüfusunun yalnızca yaklaşık olarak % 9 dernek üyesidir.

Tablo4: Dernek Üye Sayılarının Türkiye Nüfusuna Oranı(2017)

Dernek Üyesi Olan Kişi Sayısı	7.253.080	% 8,98
Dernek Üyesi Olmayan Kişi Sayısı	73.557.445	% 91,02
Toplam	80. 810.525	% 100

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı, Dernekler Bilgi Sistemi (DEBRİS) İnternet Sitesi, 2019.

4.1.2.Vakıflar

Türkiye’de eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından bir diğeri de vakıflardır. Türkiye’de eğitim alanında faaliyetlerde bulunan vakıflar ile ilgili analizlere geçmeden önce vakıfların ne olduğu ve ne gibi görevler üstlendikleri konusunda kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Vakıflar; “insanda bulunan karşılıklı dayanışma ve başkalarına iyilik yapma duygusunu hukuki statüye kavuşturan ve ona süreklilik kazandıran, milletlerin sahip bulunduğu manevi güç ve değerlerin tanımlanmasına yardımcı tüzel kişiliğe sahip demokratik sivil toplum kuruluşlarıdır” (Öztürk, 2003: 453).

Sosyal yaşamın vazgeçilmez unsurları olarak vakıflar; eğitim, sağlık, spor, kültür, sosyal yardım, sanat, bilim-teknoloji, çevre, engelliler gibi birçok farklı faaliyet alanı içerisinde bulunmaktadır. Çalışmanın temel konusunu oluşturması bakımından “eğitim” alanında faaliyet gösteren vakıflar önemlidir. Eğitim, vakıflar için genel anlamda faaliyet alanı her ne olursa olsun, doğal bir çalışma alanı olarak ele alınmıştır. Hayırseverler eğitimi desteklemek adına; okul yaptırma, burs verme, öğrenci okutma gibi klasik eğitim hizmetlerinin yanında, günümüzde bilim, sanat, teknoloji eğitimi destekleme, eğitim alanında bilimsel araştırmalar ve incelemeler yaptırma, panel, sempozyum gibi etkinlikler ile çalışmalarını sürdürmektedirler. Bu bağlamda vakıfların, devletin eğitim konusunda yetişemediği veya tam anlamıyla yerine getiremediği hizmetleri yerine getirme noktasında devreye girdikleri söylenilebilir. Türkiye’de vakıfların eğitim alanında almış oldukları rolü gözler önüne sermek adına verilere bakmakta fayda vardır. Bu noktada öncelikle vakıfların türlerine bakılmalıdır.

Tablo5: Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı (17.07.2018)

Vakıf Türü	Sayısı
Mülhak Vakıflar	260
Cemaat Vakıfları	167
Esnaf Vakıfları	1
Yeni Vakıflar	5158

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) İnternet Sitesi, 2019.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde vakıfların türlerine göre dörde ayrıldığı görülür. Bunlar; Mülhak vakıfları, cemaat vakıfları, esnaf vakıfları ve yeni vakıflardır. Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından sonra Medeni Kanun’un kabulüyle birlikte, vakıflar iki farklı şekilde ele alınarak birbirinden ayrılmıştır. Vakıfların bu şekilde ayrılmasında kullanılan temel ölçüt ise Medeni Kanun’dur: Medeni Kanun’dan önce kurulan vakıflar ve Medeni Kanun’dan sonra kullanılan vakıflar olarak ikiye ayrılmıştır. Yukarıda 2018 yılı verilerine göre 260 tane olduğu görünen “mülhak vakıfları”, Medeni Kanun’dan önce kurulan vakıflardandır. “Cemaat vakıfları” ise; Cumhuriyetin ilanından önceki dönemlerde gayrimüslim Türk vatandaşları tarafından kurulan hayır kurumlarıdır. “Esnaf vakıfları” 2762 Vakıflar Kanunu’nun yürürlüğünden önce kurulmuş ve esnafın seçtiği yönetim kurulu tarafından yönetilen vakıflar iken; “yeni vakıflar”, mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulan vakıflardır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019).

Burada ele alınacak olan vakıflar yeni vakıflardır. Çünkü; sayıları 260 olan mülhak vakıfları, sayıları 167 olan cemaat vakıfları ve sayısı 1 olan esnaf vakıfları Medeni Kanun çerçevesinde kurulan vakıflar değildir. Bu kuruluşlar, Cumhuriyet sonrası Medeni Kanun’la vakıf formuna büründürülmüş hayır kurumları niteliğindedirler.

Tablo6: 2009-17.07.2018 Yılları Arası Yeni Vakıfların Dağılımı

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
4.456	4.504	4.562	4.651	4.746	4.882	5.006	5.094	5.099	5.158

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) İnternet Sitesi, 2019.

Yukarıdaki tabloda yeni vakıfların son on yıl içerisindeki sayılarına bakıldığında, 2009 yılında 2018 yılına kadar, sürekli bir artış durumunun olduğu görülmektedir. Bu durum, gerek Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artması neticesinde oluşacak olan demokratik kültürün yerleşmesine, gerekse eğitim alanında devletin yetersiz kaldığı noktalarda gerekli çalışmaların bu kuruluşlar yardımıyla yapılmasıyla aksaklıkların nispeten giderilmesi adına önemlidir.

Tablo7: Yeni Vakıflarca, 2017 Yılı İçerisinde Gerçekleştirilen Faaliyetlerin Sektörel Bazda Vakıflara Dağılımı (Yeni Vakıf Sayısı)

FAALİYET SEKTÖRÜ(*)	VAKIF SAYISI
Eğitim	3.871
Sosyal Yardım	2.845
Sağlık	1.719
Sosyal Hizmet	1583
Sosyo-Kültürel, Tarih	967
Diğer	753
Mesleki Eğitim	513
Sanat	469
Çevre	424
Bilim-Teknoloji	408
Kalkınma	330
Hukuk, İnsan Hakları, Demokrasi	287
Spor	286
Tarım, Hayvancılık	275
Personel Yardım	252

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü(VGM) İnternet Sitesi, 2019.

*Yeni Vakıflar, vakıf senetlerinde belirtilen amaçlar doğrultusunda yıl içinde birden fazla sektörde faaliyet gösterebilmektedir. Tablo bu şekilde değerlendirilmelidir.

2017 yılı içerisinde vakıfların sektörel bazda gerçekleştirmiş oldukları faaliyetleri gösteren yukarıdaki tabloda, vakıfların eğitim alanına özel bir ilgi gösterdikleri görülmektedir. Bir ülkenin kalkınmasında ve rekabet ortamında yerini alabilmesinde en önemli sektörlerden birinin eğitim olduğu düşünüldüğü, vakıfların çalışma alanı olarak eğitimi seçmesi önemlidir. Bahsedilen yıl içerisinde 3871 vakfın eğitim alanında çalışmalarında bulunması Türkiye’de devletin eğitim alanındaki yükünün bir kısmını vakıfların üstlendiğini göstermektedir. Ancak diğer taraftan “mesleki eğitim”, “bilim-teknoloji” ve “hukuk, insan hakları ve demokrasi” alanında faaliyet yapan vakıfların sayısının çok az olduğu görülmektedir. Türkiye’de vakıfların çalışma alanı dışına bıraktığı veya çok az yer verdiği bu faaliyet alanları, günümüz gelişmiş Batılı toplumlarına yetişmek için olmazsa olmaz alanlardır. Dolayısıyla günümüzde gerek eğitim gerekse bilim, teknoloji, sağlık, hukuk, demokrasi, insan hakları vb. alanlarda genel anlamda sivil toplum kuruluşlarının özel anlamda ise vakıfların itina ile üzerinde durması gereken temel konulardır. Yukarıdaki tabloda Türkiye’de eğitim alanında çalışma yapan vakıfların sayısı bizleri yanıltmamalıdır. Zira gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında eğitim yapılan faaliyetler çok yetersiz kalmaktadır.

Türkiye’de eğitimin kalitesini belirlemede önemli yer tutmaları bakımından ilgili tesis ve müessese sahip olan vakıfların sayısal değerlerine bakmakta fayda vardır. Zira bu durum Türkiye’de vakıfların eğitim söz konusu olduğunda sahip oldukları mevcut gücü bizlere göstermektedir.

Tablo8: Tesis ve Müessese Sahibi Olan Vakıfların, Yıl Bazında Dağılımı (2013-2017)

TESİS/ MÜESSESE	YIL/VAKIF SAYISI				
	2013	2014	2015	2016	2017
Yurt/Pansiyon	212	211	215	204	196
Kütüphane	142	152	150	146	155
Okuma Odası/Kitaplık	141	145	150	144	156
Eğitim/Kurs Tesisi	95	114	128	127	124
Dershane	18	25	26	23	27
Konferans Salonu	137	144	138	144	144
Anaokulu/İlköğretim Okulu/Lise	31	34	38	35	37
Üniversite/Fakülte/Yüksekokul	48	48	45	41	43

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) İnternet Sitesi, 2019.

Tablo6’da yeni vakıf sayılarının yıllara göre dağılımı gösterilmişti. Bu tabloya tekrar bakıldığında 2017 yılındaki yeni vakıf sayılarının 5099 olduğu görülür. Yukarıdaki tablonun(tablo8) analizi için bu sayıyı bilmemiz önemlidir. Tablonun 2017 verilerine bakıldığında yurt/pansiyon sahibi 196 vakıf, kütüphane sahibi 155 vakıf, okuma odası sahibi 156 vakıf, eğitim/kurs tesisi sahibi 124 vakıf, dershane sahibi 27 vakıf, konferans salonu sahibi 144 vakıf, anaokulu/ilköğretim okulu/lise sahibi 37 vakıf ve Üniversitesi olan 43 vakfın olduğu görülür. 2017 yılında mevcut yeni vakıfların sayısının 5009 olduğu ve bunların sayıca çok küçük bir kesiminin eğitim alanında ilgili müesseseye sahip olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’deki vakıfların devlet yükünü eğitim konusunda azaltma konusunda yeterli güce sahip olmadıkları görülmektedir.

Diğer taraftan Türkiye’deki vakıfların faaliyet gösterdikleri hizmet alanları da bazı noktalarda bizlere ipucular vermektedir. 2017 verilerinden hareketle yeni vakıfların; 1969’unun ulusal düzeyde (Türkiye), 1434’ünün ilçe düzeyinde, 1151’inin il düzeyinde, 187’sinin uluslararası düzeyde ve 129’unun bölgesel (coğrafi bölge) düzeyde hizmet alanına sahip oldukları görülür (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019). Günümüz küresel dünyasında, devletlerin uluslararası rekabetin içerisinde bulunabilmesi ve bu rekabetteki yerini koruyabilmesi noktasında eğitim kilit kavramdır. Nitekim gerek uluslararası değerlere sahip bireylerin yetişmesi gerekse dünya ekonomisi içerisinde üretim gücüyle yer alabilmek eğitime bağlıdır. Ancak Türkiye’deki vakıfların büyük bir çoğunluğunun yerel çalışmalar içerisinde bulunması ve yalnızca 187’sinin uluslararası çalışma veya hizmet alanına sahip olması, bu vakıfların küresel rekabette yer edinecek bireylerin yetişmesi için yetersiz kaldıklarını göstermektedir.

4.1.3.Sendikalar

Eğitim sendikaları; eğitim alanında faaliyetlerde bulunup, çalışan iş görenlerin yasal mevzuatlara uygun olarak bir araya gelmeleri ile oluşturdukları sivil toplum kuruluşlarıdır. Genel olarak; üyelerinin ortak ekonomik, sosyal, özlük, mesleki, sendikal hak ve çıkarlarını koruyup geliştirmek gibi amaçlar doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu bağlamda üyelerine daha saygın bir yaşam kalitesi veya düzeyi sağlamaya dönük bazı çalışmaların içerisinde bulunurlar. Eğitim alanında çalışma yürüten sendikalar, sivil toplumcu anlayış bağlamında; kamuoyu oluşturma, devletin eğitim konusunda izlediği veya geliştirdiği politikaları eleştirme, baskı mekanizması oluşturma, toplumu bilinçlendirme gibi görevleri bulunmaktadır. Bu çalışmaların dışında, eğitim sendikalarının öğretmen, yönetici ve diğer personelin özlük hakları ile ilgili araştırma ve incelemeler yapmak, çeşitli seminer, sempozyum, çalıştaylar ile eğitim problemlerini tartışmak ve çözüm geliştirmek gibi birçok diğer görevleri de ifa etmektedirler.

Türkiye’deki eğitim sendikaları ve bunların modern sivil toplum anlayışı çerçevesindeki analizine geçilmeden önce bahsedilmesi gereken önemli noktalardan bir diğeri de Türkiye’de eğitim alanındaki sendikaların kamu sendikacılığı yapmasıdır. Türkiye’de kamu sendikaları 11 iş kolunda örgütlenme hakkına sahiptir. Bu iş kollarından biri de “eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri”dir (Eraslan, 2011: 240).

Tablo9: Hizmet Kollarına Göre Kamu Görevlileri Sayısı, Sendika Üyesi Sayısı ve Sendikalaşma Oranı(2016)

HİZMET KOLU	KAMU GÖREVLİSİ SAYISI(*)	SENDİKA ÜYESİ KAMU GÖREVLİSİ SAYISI	SENDİKALAŞMA ORANI(%)
Büro, Bankacılık ve Sigortacılık Hizmetleri	289.578	165.610	57,19
Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri	1.173.373	818.454	69,75
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	508.269	381.078	74,98
Yerel Yönetim Hizmetleri	125.911	115.555	91,78
Basın, Yayın ve İletişim Hizmetleri	35.259	27.093	76,84
Kültür ve Sanat Hizmetleri	17.501	12.171	69,54
Bayındırlık, İnşaat ve Köy Hizmetleri	42.925	27.708	64,55
Ulaştırma Hizmetleri	28.327	20.183	71,25
Tarım ve Ormancılık Hizmetleri	72.444	57.392	79,22
Enerji, Sanayi ve Madencilik Hizmetleri	39.173	26.587	67,87
Diyanet ve Vakıf Hizmetleri	119.484	105.103	87,96
TOPLAM	2.452.249	1.756.934	71,64

Kaynak: T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İnternet Sitesi, 2019.

Yukarıdaki tabloda belirtilen bu on bir iş kolu örgütlenmesi incelendiğinde, kamu görevlisi sayısının en fazla olduğu hizmet kolunun “eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri” olduğu görülür. Hatta tablonun “kamu görevlisi sayısı” kısmı incelendiğinde, eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kısmının diğer hizmet kollarında çalışan tüm kamu görevlilerinin toplam sayısından fazla olduğu görülür. Ancak eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kolunda çalışan kamu görevlilerinin sendikalaşma oranına bakıldığında, %69,75 olduğu görülür. Bu oran, en fazla kamu görevlisi çalışanı olmasına rağmen sendikalaşma oranı olarak yedinci sırada olduğunu göstermektedir. Hizmet kollarındaki sendikalaşma oranlarına bakıldığında; birinci sırada yerel yönetim hizmetleri(%91,78), ikinci sırada diyanet ve vakıf hizmetleri(%87,96), üçüncü sırada tarım ve ormancılık hizmetleri(%79,22), dördüncü sırada basın yayın ve iletişim hizmetleri(%76, 84), beşinci sırada sağlık ve sosyal hizmetler(%74,98), altıncı sırada ulaştırma hizmetleri(%71, 25) ve yedinci sırada eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri olduğu (%69,75) şeklinde bir tablo ile karşı karşıya gelinmektedir. Şimdi de Türkiye’de eğitim alanında faaliyetlerde bulunan sendikalara geçilebilir.

* 1- 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununun 15. Maddesinde belirtilen kamu görevlilerini kapsamaz.

2- Üyesi olmayan veya üye bildiriminde bulunmayan sendikalara bu istatistikte yer verilmemiştir.

3- Toplumda çalışan kamu görevlisi sayısı, bildirimde bulunan kamu kurum ve kuruluşlarının bildirimlerine göre oluşturulmuştur.

Tablo10: 2018(Temmuz) Yılı Eğitim Alanında Faaliyet Gösteren Eğitim Sendikaları, Bağlı Oldukları Konfederasyon, Toplam Üye ve Sendikalaşma Oranları

SENDİKANIN ADI	BAĞLI OLDUĞU KONFEDERASYON	TOPLAM ÜYE SAYISI	SENDİKALAŞMA ORANI(%)
EĞİTİM BİR-SEN (Eğitimciler Birliği Sendikası)	MEMUR-SEN	426645	35.98
TÜRK EĞİTİM-SEN (Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası)	TÜRKİYE KAMU-SEN	201475	16,99
EĞİTİM-SEN (Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası)	KESK	83131	7,01
EĞİTİM-İŞ (Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası)	BİRLEŞİK KAMU-İŞ	48534	4.09
TEÇ-SEN (Tüm Eğitim Çalışanları Sendikası)	BAĞIMSIZ	7282	0.61
Diğerleri ¹		7550	
TOPLAM	37	774.617	

Kaynak: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İnternet Sitesi, 2019.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, eğitim alanında faaliyet gösteren toplamda otuz yedi sendikanın bulunduğu görülecektir. Bu otuz yedi sendikanın on ikisi çeşitli federasyonlara bağlı iken geriye kalan yirmi beş sendika ise bağımsız olarak örgütlenmiştir.

Toplam üye sayısı en fazla olan beş eğitim sendikasına bakıldığında; 426.645 üyesi ile EĞİTİM BİR-SEN'in ilk sırada olduğu, 201.475 üyesi ile TÜRK EĞİTİM-SEN'in ikinci sırada olduğu, 83.131 üyesi ile EĞİTİM-SEN'in üçüncü sırada olduğu, 48.534 üyesi ile EĞİTİM-İŞ'in dördüncü sırada olduğu ve 7.282 üyesi ile TEÇ-SEN'in beşinci sırada olduğu görülmektedir. Bu beş eğitim sendikasının üyelerinin toplamı 767.067'dir. Bu sayı Türkiye'deki eğitim sendikalarının toplam üye sayısının (Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Türkiye'deki eğitim sendikaları toplam üye sayısı 774.617'dir.) yüzde doksan beşinden fazladır. Bu durum üye sayısı fazla olan ilk beş eğitim sendikası dışında geriye kalan 32 eğitim sendikasının toplam üye sayısının 7550 olduğunu gösterir. Durum böyle olunca toplam üye sayısı çok az olan bu 32 eğitim sendikasının etki alanları ve sivil toplumcu anlayışta sahip oldukları toplumsal dinamikleri tartışma konusu olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de eğitim sendikalarının niceliksel olarak fazla olması, sivil yaşamın renkliliği ve çok sesliliği algılanmamalıdır. Çünkü bu eğitim sendikalarının yaklaşık olarak yüzde doksan beşi "tabela sendikası" olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'de eğitim alanında faaliyet göstermeye çalışan eğitim sendikalarının problemleri bununla sınırlı değildir. Bazı sendikaların devlet ile olan ilişkileri sonucunda sivil toplumcu ruhun arka plana attıkları da görülmektedir. Özellikle hükümetler ile politik ilişkiler içerisinde olan eğitim sendikaları sendikacılığın doğasında olan mücadele ve müzakere özelliklerini zaman zaman sekteye uğratabilmektedir. Diğer taraftan eğitim sendikalarının işbirliği içerisinde olmamaları, birbirlerini rakip olarak görmeleri ve güçlerini üye sayılarının niceliksel boyutunda görmeleri temsil ettikleri kitlenin haklarını arama mücadelesinde zayıflamalarına neden olmaktadır. Mevcut eğitim sendikalarının küçük bir kesimi uluslararası eğitim sendikaları ile iş birliği içerisinde iken; büyük bir çoğunluğu yerel çalışmalar ile sınırlı kalmaktadır. Bu durum küresel eğitim sisteminin gerisinde kalınmasına veya geriden takip edilmesine neden olmaktadır.

Mevcut eğitim sendikalarına bakıldığında, örgütlenme sürecinde geniş bir ağa sahip oldukları görülür. Bu potansiyellerini zaman zaman aktif hale getirerek kuvvetli bir baskı unsuru oluşturabilmektedirler. Ancak sendikalar arasındaki siyasi parçalanmışlık hali bu gücü zayıflatmaktadır. Ayrıca yasal mevzuatın sınırlayıcı yapısı ve grev hakkı gibi çok önemli bir gücün

¹ Toplam üye sayısı az ve sendikalaşma oranı düşük olan Merkez Eğitim-Sen, Osmanlı Eğitim-Sen, İdeal Eğitim-Sen, Eğitim-Bilim Sen gibi toplam 35 sendika diğerleri kategorisinde ele alınmıştır.

kamu sendikalarına verilmemesi de bu etki alanını daraltmaktadır. Diğer taraftan eğitim alanında faaliyet gösteren sendikaların araştırma ve inceleme çalışmaları noktasında yetersiz oldukları bilinmektedir. Sempozyum, bilimsel toplantılar düzenleme ve yayınlar üretme açısından genel olarak zayıf kalmaktadırlar (Eraslan, 2011: 247).

5.SONUÇ

Günümüz modern toplumları gözlemlendiğinde bariz bir şekilde üç farklı sektörün bir arada hareket ettiği görülmektedir. Bunlar; vatandaşın parasıyla vatandaşa hizmet eden “kamu sektörü”, kar amaçlı “özel sektör” ve kar amacı gütmeyen, kamu yararına çalışan “sivil toplum kuruluşları”dır. Uluslararası literatürde; “üçüncü sektör”, “gönüllü kuruluşlar”, “NGO(Non Governmental Organization-Hükümet Dışı Kuruluşlar)”, “kar amacı gütmeyen kuruluşlar”, “toplum temelli kuruluşlar” gibi birçok farklı şekilde anılan sivil toplum kuruluşları eğitim, çevre, sağlık, kadın, gençlik, çocuk, engelliler, yardımlaşma, bilim ve teknoloji, çalışma hayatı gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkan sorunları çözmeye yönelik faaliyet gösteren kuruluşlardır.

Sendikalar, vakıflar, dernekler, yurttaş girişimleri, kooperatifler, meslek odaları, barolar, platformlar vb. şekilde örgütlenen modern sivil toplum kuruluşlarının en temel özellikleri; gönüllülük esasına dayanmaları ve özerk olmalarıdır. Ancak bu özerklik devlet karşıtlığı veya düşmanlığı olarak algılanmamalıdır. Devletin ya da askeri alanın dışında faaliyet gösteren, demokrasi ve insan hakları kavramları ile bütünleşmiş bir şekilde anılan sivil toplum kuruluşlarının en temel işlevlerinden biri; toplum içerisindeki bireylerin temel hak ve özgürlüklerini devletin tek taraflı baskısına karşı korumak ve demokrasinin toplum içerisinde yerleşmesini sağlamaktır.

Kısaca modern anlamda sivil toplum kavramı; “genel olarak devlet yönetimi veya baskınının ulaşmadığı veya belirleyici olmadığı alanlarda, bireylerin ve grupların devletten izin almadan, kovuşturmayla uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum sergileyebildikleri, sosyo-kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşabildiği toplumu ifade etmektedir”(Berber, 2000: 120-121).

Bu çalışmada Türkiye’de eğitim alanında çalışmalar içerisinde bulunan sivil toplum kuruluşlarından dernekler, vakıflar ve sendikalar ele alınıp incelenmiş ve bu incelemeler neticesinde çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Seksen iki milyonluk Türkiye nüfusunun % 23,4 ‘ünü 0-14 yaş grubu, %67,8’inin de 15-64 yaş grubu oluşturduğu (TÜİK, 2019) göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de genç dinamik nüfusun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Genç nüfusunun fazlalığı, eğitim hizmetlerinin sadece devlet eliyle gerçekleştirilemeyeceği gerçeğini gün ışığına çıkarmıştır. Bu durum sivil toplum kuruluşlarının eğitim alanlarında çeşitli faaliyetlerde bulunmalarına olanak sağlamıştır.

Türkiye’de eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının büyük bir kısmı dernek şeklinde örgütlenmişlerdir. Dernekler ile ilgili veriler göstermiştir ki Türkiye’de her geçen yıl dernek sayısı artmaktadır. Bu durum sivil toplumsallaşma adına niceliksel anlamda gelişmeler olduğunu göstermektedir. Faaliyet alanına göre derneklere bakıldığında, eğitim alanında çalışma yürüten derneklerin sayısının az olduğu görülmektedir. 2018 yılı verileri göz önüne alındığında faaliyet alanlarına göre ayrılan derneklerden sadece %5.25’inin “eğitim ve araştırma” alanında faaliyet yürüttükleri görülür. Toplamdan 116.562 dernek içerisinde sadece 525 derneğin eğitim alanında çalışma yürüttüğü düşünüldüğünde, Türkiye’de eğitim alanındaki derneklerin politika belirleme ve sivil inisiyatif oluşturmada yeterince güçlü olmadıkları görülür. Ayrıca toplam nüfusun yaklaşık olarak %9’unun dernek üyesi olduğu ve geriye kalan %91’lik kesimin dernek üyesi olmadığı düşünüldüğünde, Türkiye’nin genel anlamda sivil toplumsallaşma yolunda çok geride olduğu gerçeği ile karşı karşıya gelinecektir.

Türkiye’de, derneklerde olduğu gibi, vakıfların sayılarında da her geçen yıl artış gözlemlenmektedir. Bu durum eğitim alanında devletin yetersiz kaldığı veya yetişemediği noktalarda, gerekli çalışmaların eğitim alanında faaliyetlerde bulunan vakıfların yardımıyla giderilmesi adına önemlidir. Türkiye’de

yıl içerisinde vakıfların gerçekleştirmiş olduğu faaliyet alanına bakıldığında, ilk sırada eğitim görülecektir. Bu durum vakıfların eğitim alanına özel bir ilgi duyduklarını göstermektedir. Ancak diğer taraftan Türkiye’de eğitim alanında çalışmalar içerisinde bulunan vakıfların küçük bir kesiminin eğitim ile ilgili tesis ve müesseselere sahip oldukları bilinmektedir. Özellikle kütüphane, okuma odası, eğitim/kurs tesisi, dersane, konferans salonu gibi eğitim için temel gereksinimlere sahip olan vakıfların sayısının düşük olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’deki vakıfların devletin eğitim konusundaki yüküne yeterince yardımcı olamadıklarını göstermektedir.

Eğitim alanında faaliyetlerde bulunan sivil toplum kuruluşlarından bir diğeri de sendikalardır. Türkiye’de eğitim alanındaki sendikalar, “eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri” çatısı altında örgütlenmişlerdir. Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri iş kolundaki kamu görevlisi sayısı, geriye kalan diğer kamu görevlilerinin toplam sayısından daha fazla olmasına rağmen sendikalaşma oranı bakımından yedinci sıradadır. Eğitim sendikalarına bakıldığında toplam üye sayısı en fazla olan ilk beş sendikanın toplam üye sayılarının Türkiye’deki eğitim sendikalarının %95’ini geçtiği görülmüştür. Durum böyle olunca toplam üye sayısı çok az olan geriye kalan 32 eğitim sendikasının etki alanları ve sivil toplumcu anlayışta sahip oldukları toplumsal dinamikleri tartışma konusu olmaktadır. Dolayısıyla eğitim sendikalarının niceliksel olarak artması, sivil yaşamın renkliliği ve çok sesliliği olarak algılanmamalıdır. Çünkü bu eğitim sendikalarının yaklaşık olarak %95’i “tabela sendikası” olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkiye’de eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlardan derneklerin, vakıfların ve sendikaların birçok önemli gelişmeye imza attıkları göz ardı edilmemelidir. Eğitim adına; okul/bina/tesis yapmak, öğrencilere burs sağlamak, maddi bağışlar yapmak, eğitim problemlerine yönelik araştırmalar yapıp projeler geliştirmek ve eğitim politikalara yön vermeye çalışmak bu önemli gelişmelere örnek olarak gösterilebilir. Ancak genel anlamda Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının özel anlamda ise eğitim sivil toplum kuruluşlarının “Batılı anlamda” çağdaş niteliklere sahip olmadıkları görülmüştür. Modern anlamda sivil toplum kuruluşlarının en temel iki özelliğinin “gönüllülük” esasına dayanmaları ve “özerk” hareket etmeleri olduğu belirtilmişti. Ancak Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarına bakıldığında genelde siyasi partiler veya gruplar, cemaatlerin ve hükümetlerin tesiri altında oldukları görülür. Bu durum sivil örgütlerin gönüllülük ve özerklik ilkelerini sekteye uğratmıştır. Eğitim alanında faaliyet gösteren sivil kuruluşların herhangi bir şahsın ya da grubun menfaatine değil, kamunun menfaatine göre çalışması gerekir. Bunun için de eğitim politikası belirlemede hiçbir grubun, cemaatin, siyasi partinin ya da kişinin tesiri altında kalmamaları gerekmektedir.

Türkiye’de eğitim alanındaki mevcut problemlerin ve eksikliklerin çözümünde devletin yetersiz olduğu açıktır. Bu durumun demografik, siyasi ve iktisadi çeşitli sebepleri vardır. Demografik sebebe genç nüfusun fazlalığı, siyasi sebebe hükümetlerin eğitim konusu üzerine yeterince odaklanmaması, iktisadi sebebe ise eğitime yeterli bütçenin ayrılmaması gösterilebilir. Gelişmiş ülkelere bakıldığında gerek eğitim gerekse diğer alanlarda üç farklı sektörün el ele hareket ettiği görülmektedir. Bunlar; kamu sektörü, özel sektör ve üçüncü sektör yani sivil toplum kuruluşlarıdır. Ancak Türkiye’de eğitim alanındaki çalışmaların büyük bir çoğunluğunun devlet eliyle gerçekleştirildiği ve sivil toplum kuruluşlarının devlete nazaran çok az bir etkiye sahip oldukları bilinmektedir. Oysa gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının eğitime, gerek politika belirleme ve araştırma yapmakla gerekse maddi imkanlar sağlamakla büyük güce sahip oldukları bilinmektedir. Bu nedenlerdir ki Türkiye’de sayısal olarak her geçen yıl büyüyen sivil toplum kuruluşlarının, niteliksel olarak da büyümeleri sağlanmalıdır.

Bunun için eğitim sistemimizdeki müfredat programlarında öğrencilere gönüllülüğün, gönüllü çalışmanın neler olduğu, ülke için öneminin anlatılması gerekmektedir. Gerekli donanımsal yapıya sahip bir müfredat programı uzun vadede Türkiye’de sivil toplum teşkilatlarının gelişmesine ve niteliksel olarak büyümelerine büyük katkılar sağlayacaktır. Bu müfredat programlarında her şeyi devletten beklemenin doğru olmadığı, sivil toplum kuruluşlarının da devletin yerine getirdiği

fonksiyonları yerine getirebilecekleri farklı şekillerde zikredilmelidir. Bunun için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim programları düzenlenerek sivil toplum kuruluşlarının toplumsal altyapısının oluşturulması sağlanmalıdır. Türkiye’de toplumun büyük bir kesimi sivil toplum kuruluşlarını ideolojik nitelikli kurumlar olarak algılamaktadır (Berber, 2000:149). Gerek Türkiye’deki bu yanlış algının kısa vadede ortadan kalması gerekse mevcut sivil toplum kuruluşlarının niteliksel anlamda gelişme gösterip Batılı normlara sahip olabilmeleri, donanımlı müfredat programları ile sivil toplum kuruluşlarının önemlerinin öğrencilere benimsetilerek toplumsal altyapının geliştirilmesine bağlıdır.

Kısaca bir ülkenin gerek siyasi gerekse iktisadi gelişimi ve böylece gelişmiş ülkeler içerisinde ve uluslararası rekabet arenasında yerini alabilmesi eğitime yapmış olduğu yatırımlara bağlıdır. Bu bağlamda Türkiye’nin eğitim alanındaki problemlerinin çözümünü ulusal hedeflerinin en başına koyması gerekmektedir. Böylece bütünsel bir toplumsal ilerleme için kamu sektörü, özel sektör ve üçüncü sektör olarak sivil toplum kuruluşları eğitim alanında el ele sıkı bir çalışma içerisine girmelidirler. Çünkü Türkiye bunu gerçekleştirebildiği ölçüde gelişmiş ülkeler içerisinde yerini alıp, uluslararası rekabette boy gösterebilecektir.

KAYNAKÇA

Akpınar, A. (1997). “Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Arslan, O. (2001). Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Bayrak Yayınları, İstanbul.

Başlar, K. (2005). Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar, Nobel Yayınları, Ankara.

Berber, Ş. (2000). “Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türk Eğitim Sistemi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Sayı:4, 119-154.

Çaha, Ö. (1996). Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum Ve Kadın, Vadi Yayınları, İstanbul.

Çaha, Ö. (2000). Aşkın Devletten Sivil Toplum, Gendaş Yayınları, İstanbul.

Çaha, Ö. (2005). Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaktüs Yayınları, İstanbul.

Eraslan, L. (2011). Sivil Toplum ve Eğitim, Maya Akademi Yayınları, Ankara.

Ercan, H. (2002). “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1): 69-79.

Güder, N. (2004). Sivil Toplumcunun El Kitabı, Sivil Toplum Geliştirme Programı, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayınları, Ankara.

Hobbes, T. (1992). Leviathan (Çev.: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları İstanbul.

Keane, J. (1993). Sivil Toplum Ve Devlet (Çev.:Erkan Akın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Mardin, Ş. (1997). Makaleler I: Türkiye’de Toplum Ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul.

Noyan, C. (2007). “Türkiye’de Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Yeri Ve Önemi”, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Özer, M. H. (2008). “Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi Ve Sosyal Fonksiyonları”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 26(7): 86-97.

Öztürk, N. (2003). Osmanlı Döneminde Vakıflar, Türkler Ansiklopedisi, Türkiye Yayınları, Ankara.

Selamoğlu, P. (2008). “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

STEP, Sivil Toplum Endeks Projesi, <http://step.org.tr>

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, www.ailevecalisma.gov.tr

DERBİS, Dernekler Bilgi Sistemi, www.dernekler.gov.tr

Tamer, M. G. (2010). “Tarihsel Süreçte Sivil Toplum”, Eğitim Fakültesi Dergisi, 27(1): 89-105.

Toqueville, A. D. (1994). Amerika’da Demokrasi, (Çev.:İhsan Sezal&Fatoş Dilber), Yetkin Yayınları, Ankara.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr

VGM, Vakıflar Genel Müdürlüğü, www.vgm.gov.tr